

ОСОБЛИВОСТІ УПРАВЛІННЯ ВИЩОЮ ОСВІТОЮ В КОНТЕКСТІ АДАПТАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ РЕГІОНАЛЬНИХ ВНЗ ДО БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ

У статті висвітлено головні перешкоди на шляху адаптації діяльності регіональної вищої освіти до Болонського процесу. До факторів, що значно ускладнюють модернізацію вищої школи в регіоні, віднесено невизначеність статусу освіти, недостатність фінансування, нерівномірність розвитку регіонів тощо.

Ключові слова: соціальний статус освіти, автономність вузу, Болонський процес, механізми державного управління освітою, модернізація.

Приєднання України до Болонського процесу об'єктивно потребує більш конкретного спрямування політики розвитку національної вищої освіти на входження до європейського освітнього простору. Провідне місце у виконанні цього завдання належить і регіональним вищим закладам освіти, оскільки однією з вимог Болонської декларації є незалежність й автономність університетів у процесах адаптації систем вищої освіти й наукових досліджень [9]. Рівень завдань перед університетами стає на порядок вище з огляду на положення Сорбоннської декларації від 25 травня 1998 р., відповідно до якої університети займають провідні позиції в розвитку й зміцненні інтелектуального, культурного, соціального й технічного європейського простору [1]. Вищевказаним документом, по суті, визначено стратегічні цілі модернізації вітчизняних освітніх установ, окреслено шляхи й напрями руху до європейського освітнього простору, встановлено преференційні галузі адаптації діяльності вищих навчальних закладів (ВНЗ) регіону до Болонського процесу.

Зауважимо, що нові, проєвропейські напрями розвитку освітньої сфери України потребують трансформації як механізмів державного управління регіональною освітою, так і реформування діяльності самих ВНЗ. Однак побудова управлінських структур, зорієнтованих виключно на автономізацію і становлення незалежності університетів, є, як свідчить досвід вищих освітніх закладів Центральної та Східної Європи, джерелом протиріч, які переростають у проблему забезпечення конструктивної взаємодії освіти й суспільства.

Дійсно, автономія дала змогу ВНЗ акцентувати увагу на вирішенні внутрішніх питань, модернізувати навчальні плани, розробити нові спеціалізації, але водночас призвела до випадіння багатьох університетів із "загального контексту процесів реформування суспільства, що різко контрастує зі станом справ у вищій освіті країн Західної Європи. Там управління і менеджмент розглядаються не стільки як механізми, що гарантують автономію університетів, скільки як умови їх більшої відповідальності перед суспільством" [8, с. 448].

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що проблеми й особливості розвитку системи вищої освіти України досить глибоко й змістовно розкриваються дослідниками в різних контекстах й аспектах – державно-управлінському, євроінтеграційному, освітянському, національному й міжнародному тощо.

Так, Н. Г. Протасова та О. О. Іваницький акцентують увагу на головній ролі Болонської декларації в управлінні створенням "єдиного європейського простору вищої освіти" [11, с.315]. Розглядаючи пріоритетні напрями державної політики України в сфері модернізації державного управління освітою, Т.О. Лукіна вказує на необхідність запровадження державою механізму зовнішнього оперативного та об'єктивного

оцінювання досягнутого стану в освіті, визначення ефективності й результативності освітніх реформ та конкретних управлінських рішень. Більше того, механізм оцінювання якості освіти визначається дослідником як одна з обов'язкових умов входження України до європейського та світового співтовариства [6, с. 390].

Упровадження ідей Болонської декларації О.В. Зарудіним розглядається як база для модернізації системи вищої освіти і науки з допомогою урізноманітнення навчальних програм на основі диверсифікації, забезпечення відповідності між змістом освіти й рівня підготовки випускників та потребами ринку, трансформації освіти дорослих з розширенням програми і подовження термінів навчання, налагодження нових зв'язків із міжнародними організаціями, формування умов для мобільності учасників внутрішнього й зовнішнього освітнього ринку послуг і ринку праці [5, с. 324].

Аналізуючи процеси реалізації вимог Болонського процесу, Н.О. Бондарчук висвітлює низку проблем у реформуванні вищої освіти, пов'язаних не стільки із її розвитком і набуття нових якісних ознак, скільки із загрозою втратити кращі освітні традиції, знизити національні стандарти якості освіти [2, с. 321]. З огляду на це важливого значення набуває моніторинг і виявлення особливостей наближення діяльності українських ВНЗ до Болонського процесу та проблем для їх узагальнення, систематизації і на цій основі пошуку засобів їх розв'язання, що і є метою нашого дослідження.

Вирішення завдань регіональної вищої освіти у контексті болонських домовленостей тісно пов'язане із виявленням і врегулюванням проблем системи вищої школи України. Доцільність такого підходу визначається ієрархічністю побудови взаємозв'язків та взаємодії системи вищої освіти національного рівня та регіональної вищої освітньої системи. Тобто регіональна вища школа є окремою системою і, водночас, компонентом національної вищої школи, а тому, як і кожна підсистема, зазнає впливу з боку системи і функціонує за її законами і дотриманням її принципів. Тому неузгодженість у діях різнорівневих систем вищої освіти, ігнорування ними спільних системних загроз і негативних факторів може призвести до розбалансування їх роботи, розладу системних зв'язків, а за певних умов - і до порушення їх цілісності. У зв'язку з цим проблеми вищої освіти регіонального рівня слід розглядати крізь призму проблем національної вищої освіти.

Так, основоположною неврегульованою проблемою упродовж всіх років незалежності залишається соціальний статус освіти в Україні, остаточно невизначеність її суспільне орієнтованого характеру й змісту. З'ясування філософсько-соціального сенсу освіти, усвідомлення її суті й соціального призначення в державі виявляє основну суперечність, яка полягає в тому, що вітчизняна освіта залишається однією з галузей народного господарства. Однак потреба суспільства в стабілізації соціально-економічного розвитку, його перехід від індустріальної до інформаційної фази зумовлюють визнання, утвердження й розвиток освіти як провідної сфери суспільного буття, як середовища виховання громадянина і, в кінцевому результаті, фактора становлення громадянського суспільства [4, с. 10].

Зрозуміло, що без перегляду соціального статусу регіональної вищої освіти визначення її характеру й змісту запровадження болонських домовленостей не буде успішним, ефективним й не дасть бажаних результатів. Основною перешкодою на шляху в європейський освітній простір залишатиметься відмінність не задекларованої, а реальної місії та цілей вітчизняної регіональної вищої школи та європейських закладів. Тому адаптація діяльності вищих навчальних закладів до стандартів європейської освіти саме в частині їх бачення як середовища формування громадянина ускладнюється через недостатність досвіду участі вищої школи в суспільних трансформаційних процесах, відсутність тривалих демократичних університетських традицій, слабку сформованість і структурованість громадського руху.

На думку М. Ф. Головатого, система вищої освіти залишилась єдиною дієвою системою соціального захисту й збереження стабільності суспільства в умовах перехідного періоду. Тому актуальною є проблема посилення соціальної ролі системи вищої освіти. Вищі навчальні заклади, організовуючи навчальний процес, допомагають вирішувати проблему тимчасового працевлаштування молоді після закінчення школи. З огляду на це одним із завдань органів державного управління вищою освітою сьогодні є розробка нормативно-правової бази й державних механізмів забезпечення молодих спеціалістів роботою, створення умов для їх професійного становлення й зростання [4]. До об'єктивних причин ускладнення функціонування системи вищої освіти протягом останніх років відносять демографічний фактор, а саме зменшення чисельності випускників середніх шкіл України. Тому демографічні труднощі є чинниками низки організаційно-управлінських проблем в регіональних вищих закладах освіти, пов'язаних із формуванням студентського контингенту, створенням потенційної можливості для задоволення ВНЗ потреб регіону у фахівцях. Нерівномірний кількісний розподіл студентів за регіональними ВНЗ з часом може призвести до неоднорідності національного освітнього простору, виникнення кадрового "голоду" в окремих соціально-економічних сферах діяльності через відставання за рівнем освіти населення певних територій країни. Зазначене потребує вирішення питань державного замовлення для вищої освіти, державної підтримки відсталих щодо освітнього рівня регіонів, заохочення до співробітництва провідних підприємств у фінансуванні освітньої діяльності вузу та зміцнення його матеріально-технічної бази [3, с. 211].

В умовах формування нової системи суспільних і моральних цінностей вища школа набуває особливого значення, як інститут соціалізації молодого людини. У ринковому середовищі сім'я та найближче оточення не завжди є адекватними джерелами, з яких індивід може отримати необхідні для конструктивної і позитивної життєдіяльності знання. До того ж процеси реформування практично всієї соціально-економічної сфери України висувають, на погляд Т. О. Лукіної, нові вимоги до змісту і практики освіти та виховання, які полягають у вміннях "особистості цілеспрямовано будувати спілкування та комунікативні зв'язки, вільно орієнтуватися в системі виробництва, швидко опанувати нові професії, переходити до інших видів діяльності залежно від потреб суспільства..." [7, с. 230]. Тому діяльність вищого навчального закладу із соціалізації особистості крізь призму Болонської угоди має бути спрямована на забезпечення студентам навчальних можливостей та доступу до освітніх послуг європейського рівня. Реалізація цього положення вітчизняними ВНЗ означатиме якісну зміну українських освітніх реалій, в основі якої - не тільки можливість здобути освіту, що відповідає європейським стандартам, а й поява конкретного шляху долучення особистості до загальноєвропейських культурних норм і правил суспільного життя.

До виокремлення соціального змісту функціонування вищої освіти об'єктивно спонукають кризові явища й стагнація вітчизняної економіки, що призводить до банкрутства й закриття підприємств, скорочення армії, перепрофілювання виробництва. Внаслідок цього тисячі висококваліфікованих працівників і спеціалістів залишаються без роботи, а тому часто змушені змінювати вид діяльності. Таким чином, суспільство покладає на систему вищої освіти ще й соціально-реабілітаційну функцію, яка полягає в перекваліфікації і підготовці фахівців до роботи, затребуваної ринком. Отже, на порядку денному залишаються питання створення ВНЗ умов для соціалізації особистості шляхом засвоєння загальнолюдських і європейських цінностей, формування й становлення дієвої системи навчання дорослих та програмно-методичне забезпечення її функціонування, врегулювання механізмів державного й галузевого фінансування вищої освіти, остаточне визначення й законодавче унормування діяльності вищих недержавних освітніх закладів.

Розгляд ситуації на регіональному рівні вищої школи в контексті щойно зазначеного свідчить про існування значної кількості проблем різного характеру: державно-управлінських, фінансових, організаційних тощо. Одразу доцільно вказати на існування суперечливих точок зору щодо тенденцій розвитку проблемних ситуацій в зазначених галузях.

Свого часу в незалежних дослідженнях, проведених, зокрема, Міжнародним центром перспективних досліджень у 2003 р., вказувалось на наявність жорсткої адміністративної вертикалі в системі вищої освіти, що нівелює ініціативу регіональних вищих закладів, ускладнює проведення ними власної кадрової і фінансової політики. Пострадянські адміністративні підходи до державного управління закладами вищої освіти проявляються в контролі за змістом навчання, втручанні держави у їх внутрішні справи. Пошук шляхів боротьби з негативними тенденціями у вищій освіті регіону ускладнюється через неможливість створити дієві механізми громадського контролю при цьому з наданням права громадськості визначати політику розвитку навчального закладу [10].

Разом з цим в окремих наукових роботах С. М. Опрятного, відзначались позитивні зрушення в досягненні відповідності освіти потребам суспільства з урахуванням регіональних особливостей у зв'язку з децентралізаційним процесом, що перебуває у завершальній фазі. Більше того, становленню, на думку С. М. Опрятного, автономії ВНЗ сприятиме делегування державою права вибирати конкретні шляхи й засоби втілення в життя державного курсу навчання [8].

Після приєднання України до Болонського процесу в 2005р. негативні організаційно-управлінські та фінансові тенденції в національній освітній системі вдалося дещо призупинити, оскільки проєвропейський курс стимулював взаємодію між суб'єктами й об'єктами освітнього процесу на всіх ієрархічних рівнях державно-управлінської діяльності. До діалогу були залучені колективи й адміністрація ВНЗ, представники державних органів, роботодавці, громадськість та зарубіжні партнери. Реальним кроком до поглиблення й активізації демократизації вищої школи, залучення громадськості до державного управління освітою стало створення при Міністерстві освіти і науки України Громадської колегії, Громадської ради з вищої освіти та Всеукраїнської студентської ради[9]. Зміна ставлення керівництва держави до проблем освіти сприяла збільшенню її фінансування як у відсотках до ВВП, так і в абсолютних показниках. Разом з тим залучення ВНЗ до суспільно-економічного й політичного життя держави, необхідність втілення болонських домовленостей ставить перед національною вищою освітою завдання щодо трансформації у двох площинах:

- національної стратегії соціально-економічного розвитку України;
- європейської співпраці [9].

Зрозуміло, що зазначене вище безпосередньо стосується й діяльності регіональних ВНЗ. До того ж їм необхідно не лише докладати додаткових зусиль щодо задоволення регіональних освітніх потреб, а в їх контексті автономно здійснювати освітню політику. Адже від стратегічного бачення ВНЗ власної освітньої політики, адекватного вибору шляхів, механізмів та засобів її впровадження залежить ефективність функціонування ВНЗ, визначається масштабність і змістове наповнення регіонального освітнього простору. Тому важливого значення набуває і характер рішень, які приймаються на рівні регіону чи ВНЗ. Відсутність системного підходу в розробці управлінських рішень в регіональній освітній сфері призводить до того, що під час їх прийняття керуються суто "приватними", "містечковими" інтересами [9]. Узгодження державних, регіональних та вузівських інтересів ускладнюється через нестабільність соціально-економічної і політичної ситуації, недосконалість нормативно-правової бази, що, зрештою, призводить до конфлікту інтересів і

дестабілізації роботи колективу навчального закладу. Внаслідок нестабільної діяльності вищого освітнього закладу знижується рівень надання освітніх послуг і ринок праці отримує освітній продукт низької якості.

З огляду на викладене закономірним є те, що імплементація болонських домовленостей виявила низку суперечностей, пов'язаних із організацією навчально-виховного процесу та якістю освіти. Залишається актуальною проблема оновлення змісту, поліпшення якості підготовки фахівців та забезпечення їх конкурентоспроможності в Україні та за її межами. Слід зауважити, що саме в змісті й характері вітчизняної системи освіти полягає основна відмінність від аналогічних систем у країнах європейського простору. Характерною особливістю української системи освіти, на відміну від європейських традицій, є одночасне формування фахівця-особистості й чіткої національної та громадянської позиції [4]. Однак ринкові перетворення в українському суспільстві заклали передумови для зміни акцентів в освіті й вихованні майбутніх громадян. Адже ринок потребує спеціалістів, які можуть і здатні працювати в жорстких конкурентних умовах перехідного періоду, успішно реалізовувати бізнес-інтереси роботодавця чи боротися за підтримку власної справи. Тобто ринкові умови об'єктивно повертають вітчизняну систему вищої освіти до підготовки фахівця, зорієнтованого на отримання, в першу чергу, економічної вигоди від професійної діяльності, готового до конкуренції на ринку праці та розраховувати лише на власні сили й здібності. Інакше кажучи, національна вища школа сьогодні переорієнтовується на формування економічно орієнтованого індивіда. Це суперечить новим світовим тенденціям, оскільки вони мають зворотний напрям і характеризуються зміною соціального типу особистості – з людини економічної на людину корпоративну [8, с.451]. Тому надзвичайно важливим завданням під час розробки концептуальних основ європейської інтеграції в освітній сфері та в процесі їх реалізації є збереження національної компоненти, яка традиційно була зорієнтована на людину колективну, а в контексті ринку - на корпоративну.

Крім того, до основних проблем державного управління освітою щодо реалізації євроінтеграційних процесів у системі вищої освіти України належать: – упровадження двоступеневої системи підготовки спеціалістів – бакалаврів й магістрів;

- завершення розробки стандартів вищої освіти відповідно до вимог Болонського процесу;
- удосконалення переліку напрямів і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка спеціалістів;
- удосконалення системи оцінювання знань студентів за так званою Європейсько-трансфертною та акумулюючою системи (ECTS);
- значне поліпшення якості освіти за рахунок вдосконалення її методико-матеріальної забезпеченості;
- залежність якості підготовки фахівців від умов навчання, професорсько-викладацького складу, матеріальної бази закладів освіти;
- відсутність можливостей у навчальних закладів і держави забезпечити перехід до прогресивних форм організації навчального процесу – дистанційного, кореспондентського навчання тощо;
- проблематичність підготовки науково-педагогічних кадрів для вищих навчальних закладів через формалізм і забюрократизованість процесів присвоєння вчених звань і ступенів;
- створення умов та можливостей для реальної підготовки іноземних студентів;
- урегулювання питань зближення вітчизняної системи вищої освіти із освітніми системами країн пострадянського простору [4].

Розглядаючи регіональний аспект освітніх євроінтеграційних процесів, слід згадати явище "глобалізації" професій, що включає в себе уніфікацію вимог до рівня освіти і професійної підготовки фахівців. "Глобальні" професії з'явилися в результаті прискорення науково-технічного прогресу і формування постіндустріального укладу світової економіки. Уособленням цих професій стали спеціалісти в галузі комп'ютерної техніки, інформаційних технологій і телекомунікацій, рівень підготовленості яких визначається навіть не європейськими чи національними, а виключно глобальними, світовими стандартами [12]. У цих умовах вищий освітній заклад регіону, здійснюючи підготовку фахівців, має орієнтуватися на найвищий, глобальний рівень підготовки професіонала, враховуючи при цьому регіональні, національні та європейські вимоги й стандарти.

Висновки і перспективи подальших досліджень. За останні роки національними вищими освітніми закладами виконано значну роботу щодо адаптації і застосування новітніх технологій навчання. Зазначене набуває особливої актуальності з огляду на Болонський процес, який спрямовує університети як системні утворення на досягнення ними автономності й незалежності, підвищення їх відповідальності за якість і зміст освіти шляхом поглиблення демократизації в управлінні й діяльності.

Втілення в життя ключових положень, покладених в основу формування Європейського простору вищої освіти до 2010 р., значною мірою залежить від мобільності державних механізмів управління освітою щодо створення умов для конструктивної взаємодії системи вищої школи й суспільства, оперативності й відповідності структурної перебудови управлінської ланки ВНЗ освітнім євроінтеграційним процесам і, в кінцевому результаті, науково-теоретичної розробленості проблематики трансформаційних процесів у сфері національної вищої освіти. З огляду на це у подальших дослідженнях слід висвітлити питання нормативно-правового забезпечення наближення регіональної вищої освіти до стандартів європейського освітнього простору.

Література

1. Бондарчук Н. Проблеми реформування вищої освіти в контексті реалізації вимог Болонського процесу / Н. Бондарчук // Актуальні проблеми державного управління на новому етапі державотворення : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю (31 трав. 2005 р., м. Київ): у 2 т. - К. : Вид-во НАДУ, 2005. - Т. 1. - С. 321-322.
2. Бутівщенко С. Управління професійною освітою в контексті адміністративної реформи в Україні / С. Вутівщенко. // Вісн. НАДУ. - 2004. - № 1. - С. 206-213.
3. Головатий М.Ф. Освіта України: зупинитися і оглянутися // Болонський процес: перспективи і розвиток у контексті інтеграції України в європейський простір вищої освіти : монографія / за ред. В. М. Бебика. - К. : МАУП, 2004. - 200 с.
4. Зарудін О. Упровадження вимог Болонського процесу - невід'ємна складова європейської інтеграції України // Актуальні проблеми державного управління на новому етапі державотворення: матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю (31 трав. 2005 р., м. Київ): у 2 т. - К. : Вид-во НАДУ, 2005. - Т. 1. - С. 323-324.
5. Лукіна Т. Державна політика України в сфері модернізації державного управління освітою / Т. Лукіна // Актуальні теоретико-методологічні та організаційно-практичні проблеми державного управління : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю (24 трав. 2004 р., м. Київ): У 2 т. - К. : Вид-во НАДУ, 2004. - Т. 1.-С. 390-392.
6. Лукіна Т. Психолого-педагогічні підходи в системі державного управління якістю середньої освіти: можливості застосування та обмеження / Т. Лукіна // 36. наук. пр. НАДУ. - К. : Вид-во НАДУ, 2004. - Вип. 1. - С. 223-230.
7. Опрятний С. Особливості управлінського процесу у сфері вищої освіти / С. Опрятний // Вісн. НАДУ. - 2004. - № 3. - С. 447-453.

8. Протасова Н. Маркетингові аспекти управління освітою / Н. Протасова, О. Іваницький // Актуальні проблеми державного управління на новому етапі державотворення : матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю (31 трав. 2005 р., м. Київ): у 2 т. - К. : Вид-во НАДУ, 2005. - Т. 1. - С. 315-316.
9. Шаповалов А. П. Соціальні орієнтири освіти й проблеми його модернізації в Україні / А. П. Шаповалов // Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія. - 2005.- № 1. - С. 90-99.

Аннотация. *Ю. М. Атаманчук, Т. М. Десятов, Н. П. Ищенко, С. А. Семериков. Особенности управления высшим образованием в контексте адаптации деятельности региональных ВУЗов к Болонскому процессу. В статье освещены главные препятствия на пути адаптации деятельности региональной высшей школы к Болонскому процессу. К факторам, которые значительно усложняют модернизацию высшей школы в регионе, отнесены неопределенность статуса образования, недостаточность финансирования, неравномерность развития регионов.*

Ключевые слова: *статус образования, автономность вуза, Болонский процесс, механизмы государственного управления образованием, модернизация.*

Summary. *Atamanchuk Y. M., Desyatov T. M., Ishchenko N. P., Semericov S.A.. The Peculiarities of Higher Education Management in the Context of the main Barriers on the Way of Adaptation Regional Higher School Activity to the Bologna Process. The article is dedicated to the main barriers on the way of adaptation of the regional Higher School activity to the Bologna Process. The Higher School modernization process in regions is complicated because of uncertainty of status of education, poor financial, nonuniform developments of regions and saw one.*

Key words: *status of education, autonomy of university, the Bologna Process, public administration mechanism of education, modernization.*

УДК: 37.013.42

Ю. С. Безух

КАЗКА ЯК ЗАСІБ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ ОСВІТИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ США

У статті розглянуто казку як засіб полікультурної освіти молодших школярів в початкових школах США, охарактеризовано основні властивості казки та методика її застосування в навчальному процесі.

Ключові слова: *казка, полікультурна освіта.*

Молодший шкільний вік характеризується ще нестійкою психікою та вразливістю. Діти дуже швидко та глибоко піддаються впливу оточуючого середовища та дорослих. Отже, учителю початкових класів належить основна роль у формуванні всебічно та гармонійно розвиненої особистості молодшого школяра. Саме він має підібрати та віднайти ті методи та засоби навчання, які непомітно та одночасно цікаво стимулюватимуть їх розвиток та жагу до навчання. Тут і приходиться на допомогу казку, як цікавий та яскравий засіб виховання. Адже, вона справляє значний вплив на особистість дитини.

В. Сухомлинський вважав, що “створення казок є засобом розумового й естетичного розвитку дітей” [60, с. 35]. Казка та її педагогічні можливості стали предметом уваги українських педагогів та методистів. Так, велику увагу казкам як засобу виховання школярів приділяли Н. Бібко, Р. Бурова, С. Дорошенко, Н. Ігнатенко, І. Корнійчук, М. Кубинський, Г. Олійник, В. Пабат, В. Сиротинко, С. Тищенко, Г. Чуйко. та ін. Зокрема, С. Козоріз описав нестандартні форми роботи над казкою [2,